

is on children and young people, the main instrument of modernization should be the educational system. But is the society ready to adopt this model?

Traditional culture and rationality are not compatible. The modernization of consciousness requires a much more profound transformation of cultural identity and social structures. It is necessary to work to trust and respect for the state, maintaining dialogue in society, to create effective social mobility and to stimulate innovation.

REFERENCES

1. Ahiezer A.S., *Arhaizacija v rossijskom obshhestve kak metodologicheskaja problema Obshhestvennye nauki i sovremennost'*, **2001**, 2, 89, 90 (in Russ).
2. *Sotsial'no-politicheskaya stratifikatsiya kazakhstanskogo obshchestva (po rezul'tatam sotsiologicheskogo issledovaniya KISI i nauchno-issledovatel'skogo proyekta IFIP, Almaty)*, **2011**, 70-78 (in Russ).
3. Madjukova S.A., Popkov Ju.V., *Fenomen sociokul'turnogo neotradicionalizma, SPb. Aletejja*, **2011**, 19, 25 (in Russ).
4. Nyisanbaev A.N., Shaykemelev M.S., *Metodologicheskie podhody k izucheniyu etnoidentichnosti v postsovetskom gumanitarnom diskurse, kazakhstanskiy opyt. Sotsiologicheskie issledovaniya*, **2013**, 80 (in Russ).
5. Kadyrzhanov R., *Konstruktivizm, primordializm i opredelenie nacional'noj identichnosti Kazahstana. Al Farabi*, **2012**, 4, 40, 86 (in Russ).
6. Nazarbaev N.A., *Vzgljad v budushhee, modernizacija obshhestvennogo soznaniya. Kazakhstanskaja pravda*, **2017**, 12 (in Russ).

ӘОЖ 94 (574)

А.К. БУЛГЫНБАЕВА

С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Өскемен қ., Қазақстан

ҰЖЫМДАСТЫРУ ШАРАЛАРЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАНДА ЖҮРГІЗІЛУ БАРЫСЫ МЕН САЛДАРЫ

Мақалада ұжымдастыру шараларының барысы мен оның Қазақстанда, соның ішінде Шығыс Қазақстанда ұжымдастырудың жүруі мен барысы және салдары туралы деректер жинақталып, талдау жасалынған. Кеңес қоғамындағы өзгерістер 1920-1930 жж. қалыптасқан тоталитарлық режим жүйесінде, халықты құрбан етумен іске асырылуы, ауыл шаруашылығын ұжымдық негізде қайта құрудан көрінді. Әкімшіл-әміршілдік жүйе, ұжымдастыру идеясын бұзып, ауылшаруашылығының экономикалық заңдылықтарына жатпайтын бетбұрыс жасалуы, адамдардың өмірлік мүдделері аяққа басылып, істі мерзімінен бұрын орындату көзделген әрекеттер барысы сипатталды.

Түйін сөздер: ұжымдастыру, Шығыс Қазақстан, тәркілеу, отырықшыландыру, кулактар, қоныс аудару.

МЕРЫ КОЛЛЕКТИВИЗАЦИИ, ЕЁ ХОД И ПОСЛЕДСТВИЯ
В ВОСТОЧНОМ КАЗАХСТАНЕ

В статье собраны и анализируются сведения о мерах и ходе коллективизации в Казахстане, в том числе в Восточном Казахстане и о её последствиях. Изменения в советском обществе в 1920-1930 годах, были отражены в системе сформированного тоталитаристского режима, в реализации пожертвованием народа, в перестройке сельского хозяйства на коллективной основе. В статье описываются нарушения административно-командной системы идеи коллективизации и свершение поворотов, которые не подчиняются экономическим закономерностям сельского хозяйства, а также ходы действий, намеченные на преждевременное выполнение дел.

Ключевые слова: коллективизация, Восточный Казахстан, конфискация, перейти к оседлости, кулаки, переезжать.

MEASURES OF COLLECTIVIZATION
AND ITS PROGRESS AND CONSEQUENCES IN EASTERN KAZAKHSTAN

Information about the measures and progress of collectivization in Kazakhstan, including in East Kazakhstan and its consequences was collected and analyzed in this article. Changes in Soviet society in 1920-1930, were reflected in the system of a formed totalitarian regime, in the implementation of the donation of the people, in the restructuring of agriculture on a collective basis. The article describes violations of the administrative-command system, collectivization ideas and cornering, which do not obey the economic laws of agriculture, as well as the course of action planned for premature execution of cases.

Keywords: collectivization, East Kazakhstan, confiscation, move to a settled way, kulaks, move.

1920 жылдардың соңына қарай әлеуметтік-экономикалық дамудың барысы, елді индустрияландырудың кеңеюі ауылшаруашылық өндірісін қайта құру және көтеру проблемасын өткір қойды. Оның төмен деңгейі елдің жалпы экономикалық дамуын кідіртті. Осыдан келіп, БКП(б) XV съезі (желтоқсан 1927 ж.) бытыраңқы шаруа шаруашылықтарын бірте-бірте ұжымдастыру негізінде ірі өндірістік рельестерге қарай (егіншілікті машиналандыру және интенсивтендіру негізінде жерді ұжымдық өңдеуге) өту міндетін қамтамасыз етуді қойды және ортақтастырылған ауылшаруашылық еңбегінің өсуін қолдап, мадақтады. Сонымен бірге съезд шаруаларға қандай да әкімшілік әсер ету шараларына қарсылығын айтты. Оның шешімдерінде ұжымдық шаруашылыққа өту, тек еңбекші шаруалардың жағынан келісім арқылы болуы мүмкін екендігі көрсетілді. Съезде ұжымдастыру қарқыны және мерзімі белгіленген жоқ, шаруа шаруашылығының тәсілдері, міндетті формалары анықталған жоқ. Онымен қоса, кооперацияның әртүрлі формаларының, шаруалардың өзара көмек қоғамының, жер мекемелерінің дамуы бойынша кеңестері шараларының толық жүйесі қаралды.

1927-1928 жж. салық төлеу тәртібінде, салықты ақшалай болыстық атқару комитетіне төлейтін болған. Егер салық уақытында төленбесе, төленбей

қалып отырған мөлшерге күніне 0,2%-дан үстеме қосылды. Салық мөлшерінің жоғарылығынан халықтың жағдайы төмендеп, күн көрісі қиындады.

1928 ж. РСФСР Жер Халық комитеті және РСФСР Ұжымдық орталығы шаруа шаруашылығын ұжымдастырудың жобасын құрастырды. Бұған сәйкес бесжылдықтың соңына қарай 1933 ж. ұжымшарларға 1,1 млн шаруашылықты тарту көзделсе, 1928 ж. жазда ауылшаруашылық кооперация одақтарының одағы бұл цифрды 3 млн шаруашылыққа дейін көтерді. Ал 1929 ж. көктемде бекітілген жоспарда, шаруа шаруашылықтарының саны 4-4,5 млн шаруашылық болды. Өйткені, біріншіден, ұжымдастыру қарқыны тәжірибеде, алғашқы көрсетілгенге қарағанда неғұрлым жылдам болды; екіншіден, ең бастысы Сталин, 1928-1929 жж. шиеленіскен астық проблемасын тез шешу үшін ұжымшар мүшелері мен кеңшарлардың жедел құрылысына үміт артты. Бірқатар себептермен қатар, мұнда халық езгісінің күшеюі, астық дайындаудағы шаруаларға көрсетілген қысым, төтенше шаралар қолдану азғана рөл атқарған жоқ. Колхозға еруге шаруаларды тікелей мәжбүр ету, әлі бұқаралық сипат алмаса да, бірақ алғашында бірқатар аудандар, одан кейін бүкіл ел осыған келе жатты. 1929 ж. 12 тамызда БКП(б) ОК-нің ауылдағы жұмысы жөніндегі мәжілісінде, бірқатар аудандардағы ұжымдастыру мәселесі арнайы қаралды. Астықты аудандарды жаппай ұжымдастыру идеясы өмірге енгізіле бастады.

Көшпелі халықты ұжымдастыру екі басты кезеңнен тұрды:

- отырықшылыққа көшіру;
- малды қоғамдастыру және ұжымдық шаруашылықтар құру.

Кеңес қоғамындағы өзгерістер 1920-1930 жж. қалыптасқан тоталитарлық режим жүйесінде халықты құрбан етумен іске асырылды. Бұл ауыл шаруашылығын ұжымдық негізде, қайта құрудан көрінді. Әкімшіл-әміршілдік жүйе, ұжымдастыру идеясын бұзып, ауылшаруашылығының экономикалық заңдылықтарына жатпайтын бетбұрыс жасады. Адамдардың өмірлік мүдделері аяққа басылып, істі мерзімінен бұрын орындату көзделді. Шаруаларды ұжымшарларға біріктіруде, кімде-кім қарсылық білдірген жағдайда, қамау, соттау, ату орын алды. Ауыл шаруашылығындағы репрессия Қазақ КСР-інің Орталық Атқару Комитеті мен Халық Комиссарлары Кеңесінің 1928 жылғы 27 тамыздағы «Бай шаруаларды тәркілеу» туралы қаулысы болды. «Тәркілеу», «Тәргі» кәмпескелеудің жанама түсінігі емес, басқа мағына. «Тәргінің» орысшадан қазақшаға аудармасы «торг» – сауда сату мемлекет тарапынан жеке меншікті иесінен еріксіз алғанды кәмпескеленген десе, ондағы заттарды көпшіліктің қатысуымен, ашық саудаласу жолымен сатқанды «тәргі» дейді. Ұжымдастыру жылдарындағы сапырмада, сотталғандардың отбастарынан еріксіз әкетілгеннің бәрін «тәргіледі» деп атай берді [1].

Қазақстан тарихында «із қалдырғандар» қатарында 1925-1933 жж.

аралығында Қазақстан өлкелік партия комитетінің бірінші хатшысы қызметін атқарған Голощекин есімі де бар. Оның әйгілі «Кіші қазан» теориясының қазақ халқына әкелген нәубеті мен зобалаңын білмейтін адам да кем де кем. Осы уақытта, туа біткен қасиеттері шала қиялдың, шапшаң әрекетпен қатар, жеке басына тән ұрда-жықтың «шаш ал десең, бас алғыштықтың» ұраға жығар ұраншылдықтың үсті-үстіне үдей түскендігін көре аламыз.

Қазақ жеріне жетісімен, Ф.И. Голощекин өзіне тән шапшаңдықпен қызу қимылға көшті. Оның әуелгі бітіргені, 1917 жылдың қазанынан 1925 жылдың қыркүйегіне дейін Қазақстанда Кеңес өкіметі болмаған, коммунистік партия ұйымы жоқ деп тұжырым жасап, «Кіші Қазан» өткізу керек деп даурықты [2]. Жергілікті жердегі орталықтың сенімді өкілі Ф.И. Голощекин 1932 ж. 9 қыркүйегінде Орталық Комитетке жазған хатында ащы шындықты ішінара мойындай тұрса да, партия басшыларын қазақ ауылдарын және оның дәстүрлі шаруашылығын жаппай жоспарлы отырықшыландыру бағытынан бас тартпауға тағы үгіттеді. Көшпелі және жартылай көшпелі қазақ қожалықтарын қысқа мерзімде жедел жаппай жоспарлы отырықшыландыру жұмысы сәтсіздікке ұшырады [3]. 1920 ж. Зайсан мен Бұқтырмада, 1928 ж. Зырян, Катон-Қарағай, Ұлан, Тарбағатай, 1930 ж. Самар, Риддер, Шемонайха аудандарында, 1931 ж. Предгорный аудандық атқару кеңестерінің құрамында, жалпы 107 ауыл-селолық, поселкелік кеңестердің болуы, Кеңес өкіметінің орнап қана қоймай, орнығып та үлгергендігіне олардың қызметтеріндегі іс-әрекеттері дәлел. Асыра сілтеудің себептерін «голощекиндіктен» іздеу ғылыми тұрғыдан анағұрлым дәл болар еді.

Байлардың малын, орташа және кедейлерге 5-6 қоймен бөліп беріп, экономиканы көтере салу мүмкін емес еді. Ауқатты шаруашылықтардың жойылуы, ауыл өндірісінің экономикалық жүйелі звеносының бұзылуы көшпелі және отырықшы шаруа шаруашылығында хаосқа әкелді. Орташалардың консолидациясы ауылдың жылдам кедейленуінен көрінді. Бірақ «мұны жоспарланбаған қателік» деп айтуға болмайды. Керісінше, экономикалық локомотивті жою дәстүрлі қатынастарды күштеп бұзуға мақсатты бағытталды.

Орталық Атқару Комитетінің 1929 жылғы «Көшпенді халықты отырықшыландыру туралы» қаулысына сәйкес, бытырап жатқан ауылдардың басын біріктіріп, алғашында «мойынсерік» деп аталған ұсақ шаруашылықтарды күшпен шаруашылық артеліне біріктіру жеделдетілген қарқынмен басталды. 1929 жылдың күзінде жаппай ұжымдастыру саясатына негізгі кедергі, ауқатты шаруалар деп жариялап, кеңес мемлекетінің тап жауы ретінде «кулак» деп ат тағып, түбірімен жою мақсатымен, оларға астық салығын үсті-үстіне қайталап салып, қысымға алды. Кеңес өкіметінің халықты тапқа бөліп, өзара жауластыру, жеке меншікке қол сұғып, біреудің мал-мүлкін біреуге тартып алып беру, кедейлерді алдап, қорқытып, ұжымдық шаруашылыққа тықпалау саясатын

қолдамай, кедейлердің кейбіреулері тәркіленген байлардың мал-мүліктерінен алудан бас тартқандары аз болмады. Бұл расында, қазақтардың адамгершілік түсініктерінің дұрыстығын, «бүлінгеннен бүлдіргі алма» дейтін ұғымның моральдық деңгейінің жоғарылауын көрсетті. Кулак – Ресей империализмінің табы, ал қазақ байы – феодалдық қоғам билеушісі. Бұлардың саяси-әлеуметтік өмірдегі орындары, сөз жоқ қылмысты істері де, сондай-ақ ұлтының тағдырын ойлап қамыққан игі ниеттері де болды. Олардың қалың ықпал жасау жолдары да, әдістері де әртүрлі болғаны белгілі [4].

Енді тағы бір қатты соққы болған, ол қазақ этносының ертеден келе жатқан әлеуметтік-территориялық құрылымды, әртүрлі рулардың дәстүрлі орналасуы және ғасырлар бойы қалыптасқан көшу маршруттарының бұзылып, күштеу саясатының негізінде малшыларды отырықшылыққа ауыстыруы еді. Бұл идеология «жаңа социалистік экономика» концепциясымен, Мәскеу және Алматы идеологтары қазақ селосының болашағы, мал шаруашылығын егіншілікпен «отырықшы» мал шаруашылығына әкімшілік ауыстырумен байланыстырды. Бұл тек жүзжылдықтар негізінде қалыптасқан шаруашылықтың аграрлық жүйесін бұзу, оның орны, «социалистік отар мал шаруашылығымен» ауыстыру еді.

Президент Н. Назарбаевтың: «Ұжымдастырудың ортақ бағытын олар жергілікті ерекшеліктермен барынша боямалап бақты. Қазақстанда оны жүзеге асырудың қажетті шарты, жергілікті жұртты отырықшылыққа көшіру деп білді. 1930 ж. қаңтарда ОАК, алғашқы бесжылдықтың аяғында 566 көшпелі және жартылай көшпелі отбасының кемінде 544 мыңы отырықшылыққа көшуі тиіс деп мәлімдеді. 1930-1932 жж. көшпенділердің отырықшылыққа көшкен 32 мың отбасына, 2500 үй берілген. Қазақстанда 1929-1931 жж. 372 көтеріліс тіркелді», – деп көрсетті [5].

20 жылдардың соңында мемлекет – «кулактарды тап ретінде жою» жалпы мемлекеттік тұжырымның шеңберінде ауқатты мал иелері байлардың қабатын жоюға кірісті. Бұл акцияны 1919 ж. Лениннің өзі де негіздеген болатын. Қазақстан делегаттары одан ауылдағы байлардың күшін қалай жоюға болады дегенде, пролетариаттың көсемі: «Сіздерге ерте ме, кеш пе малды қайта бөлу мәселесін қою керек», – деген. 1927 ж. Кезекті республикалық партконференцияда тәжірибе жүзінде байларды тап ретінде жою идеясы талқыланды. Партияшылардың пікірінше, малдың бір бөлігін және құралдарды алу, ауылды орташаландырып, оның өндіргіш күштерін дамытуға әкелуге міндетті еді. Ұжымдастырудың төтенше сипаты, кулактар мен байларды жоюдың мемлекеттік бағытын жүзеге асыру ауқымындағы шаралардан ерекше көрінді. Дәулетті және орта шаруаларда кулаққа жатқызылып, жер аударуға жіберілді. Малды тәркілеу, астық дайындау, салық салу, ауылшаруашылық өнімдерін дайындауда, отырықшыландыру, басқа да жұмыстарда күштеу саясаты жүргізілді. Қылмыстық Кодекстің түрлі баптары

қолданылды [6].

Ұжымдастыру кезінде еріктілік, заңдылықты сақтау болмады. 1930 ж. БКП(б) Орталық Комитетінің Саяси Бюросы «Жаппай ұжымдастыру жүріп жатқан аудандарда кулак шаруашылығын жою шаралары туралы» қаулы қабылдады. Ол бойынша кулактар үш топқа бөлінді. Жергілікті белсенділердің өзіне қарсы келгендер мен еті тірі шаруалардың бәрін кулакқа немесе кулактың құйыршығына жатқызып тәркілеп, айдауына мүмкіндік туды. Нұсқауға сәйкес, үйі, екі сиыры, екі жылқысы бар кез келген орта шаруаны кулакқа жатқызуға болатын еді. Республикада тәркілеуді жүргізуге уәкілдер тағайындалды. 1930 ж. 19 ақпанда Қазақстан үкіметі «Жаппай ұжымдастыру аудандарындағы» ауыл шаруашылығын қайта құруды нығайту және кулактармен күресу шаралары жөнінде қаулы қабылдады. Жергілікті басшы орындар, ауыл белсенділері, кулактар мен байларды тап ретінде жою науқанын асыра орындады. Елде шаруалардың 25% сайлау құқығынан айырылды. Ұжымдастыру саясаты тегін жұмыс күшінің пайда болуына әкелді. Осылайша, кеңестік құлдық жүйесі мемлекеттің жазалау құрылымын дамытып күшейтті. I Дүние жүзілік соғыста 10 млн адам шығыны болса, ұжымдастыру кезінде, бейбіт уақытта 10-15 млн адам өлген [7]. Бұдан кеңестік жүйенің саясатының соғыстан да қиын болғаны аңғарылады. Бұл іс жүзінде мүлдем жаңа кезең, яғни байлар меншігіне «қызылгвардиялық шабуылға» өту еді [4]. Ортақтастырылған мал ұжымшардың тауарлық фермаларына жинақталды. Бір-бірінен алыс жатқан шаруалар бір-біріне біріктірілді. Мұндай жағдайда, өндірістің көшпенді тәсілінің негізгі экокүйелік принципін – малдың саны мен табиғи жем-су ресурстарының арақатынасын дәл сақтау өте қиын болды. Фермаларда шамадан тыс жиналған мал жайылымның, азықтың жоқтығынан қырылды. Бұл ауыл шаруашылығының құлдырауына әкелді. Бай кулактардың мал-мүліктері тәркіленіп алынғаннан кейін, мөлшер саны, қанша үлестіруі, ақшаға шаққанда қандай сомға есептелінді, бұл жөнінде құжат жасалып, есеп болмады. Қазақтардың шаруашылығына тәркілеу, отырықшылыққа көшіру шараларын іске асыру, халықты бір-бірімен қырқыстырып, патриархалдық қатынастарды бұзуға бағытталды. Ұрда-жық күштеу саясаты аса ауыр соққы болды. Осындай науқандар кезінде РСФСР Қылмыстық кодексінің 62-ші және 107-ші баптары бойынша, үлкен мөлшерде айыптар кесіліп, дүние-мүліктері, мал, астықтар, баспана үйлері тартып алынды. 1920-30 жж. ірі және орташа мал иелерінің жеке меншіктері жойылды, бұл шаруашылығы ұйымдасқан көшпелілер еді. Тәркілеу қауымдық өмірдің ерекше дәстүрлерін бұзды. Ауыл халқының рухани бірлігі жойылды. Кедейлердің бір бөлігі тәркіленушілерді қолдады, кейбіреуі оларға қарсы шықты. Семей округінің 9 ауданында: Бесқарағай, Жарма, Аягуз, Ұлан, Қызыл таң, Шыңғыс, Күршім, Тарбағатай, Қызылтас аудандарында 49 комиссия тәркілеуді іске

асырды. Ауылдарда 800 адам осы мақсатқа жұмылдырылды [8].

Шығыс Қазақстанда отырықшылыққа көшер-көшпестен, поселкілерге атау беріп үлгерместен, 1, 2 реттік сандармен атай бастады. Көшпелілердің алғашында малын алып, одан соң жерге отырғызды. Бұдан жерді пайдалану, өңдеу жағдайларынан хабарсыз, малсыз тұрғылықты баспанасыз қалған халықтың трагедиялық жағдайы аңғарылады. 1929 жылдың 7 қазанында Өскемен ауданының ұжымдық секторындағы ұжымдық шаруашылықтардың 640-ы немесе барлық шаруа шаруашылығының 5% ұжымдастырылды. Ұжымдық шаруашылық қатарына: 4 коммуна, онда 141 шаруашылық, 9 артель, 204 шаруашылық, тоз 295 шаруашылық кірді. Жоспар бойынша 1929 жылдың 1 қазанына дейін 351 шаруашылық, ал жылдың аяғына дейін 3391 шаруашылық ұжымдастырылуы керек болды [9].

Жергілікті жердегі жүргізілген ұжымдастыру шараларына орай, бір ғана Өскемен ауданындағы 1929 жылдың маусымы мен 1930 жылдың наурызына дейінгі мал басының апаттық жағдайын төмендегі кестеден аңғаруға болады.

1-кесте – Өскемен ауданындағы 1929 маусымынан 1930 жылдың наурызына дейінгі мал басы саны [10, 80 п.]

Мал түрлері	Уақыты	Саны	Уақыты	Саны	% көрсетк.
Жылқы	1 маусым 1929 жыл	19397	4 наурыз 1930 жыл	15327	24,7%
Ірі қара	1 маусым 1929 жыл	22924	4 наурыз 1930 жыл	15449	32,1%
Қой-ешкі	1 маусым 1 929 жыл	33280	4 наурыз 1930 жыл	15870	52,3%
Шошқа	1 маусым 1 929 жыл	3584	4 наурыз 1930 жыл	615	85,8%
Барлығы		79185		47261	

Бұл мәліметтерден мемлекеттің жүргізген шараларының негізінде, аудандағы жалпы мал санының 31924 басқа немесе тең жартысынан айырылғанын көруге болады.

Ал 1929 жылғы Өскемен ауданының салық есебіндегі мал басының саны 42226 болса [11, 94 п.], 1930 жылғы 4 наурызда 30764 қалып, 11462 бас малға азайған [10, 21 п.].

Жаппай ұжымдастыруға 1930 ж. Өскемен ауданының 7 селолық кеңестен 1641 шаруашылық: Ново-Одесскіден 175; Украинкадан 280; Донскойдан 251; Пролетарскийден 255; Уваровтан 218; Прапорщиководан 362 және Мироновтан 100 шаруашылық енгізілді. 1929 жылдың 1 қаңтарынан 1930 жылдың 6 қаңтарына дейін, екі коммунада 147 шаруашылық, 9 ауыл шаруашылық артельінде 223 шаруашылық, 6 ТВ СОЗ-да 91 шаруашылық ұйымдастырылып, тіркелді. Осы уақыт аралығында 17 бірлестікте 361 шаруашылық болып, ұжымшарларға тарту

10,11% орындалды. Бұл жылдары жоспар ғана ескеріліп, ұжымдастырудың саны, салдарларының қалай болатындығына, өкімет құлақ аспады. Бұл жергілікті халықты бұрын болып көрмеген қиыншылыққа әкелді [10].

1930 жылғы 25 мамырдағы Өскемен ауданының Кондратьев селолық кеңесінің Кондратьев, Заводинский, Сунтар, Зубовка поселкелерінде ұжымдастыру негізінде, ауылшаруашылық артелдері құрылды. Ондағы 348 үйдің, 464 адамының мал, құралдары қоғамдастырылып, ұжымдастыру 50-63%-ға жетті. Тарбағатай ауданында 1928-1929 жж. 10; 1930 ж. 14; 1931 ж. 150 қожалық, басқа жақтардан аштық айдап келген қожалықтардан 1931 ж. 4 ұжымшар құрылды. Зайсанға қарсты 1930 ж. Рожковте «Қара Ертіс» мал кеңшары, ал 1931 ж. Көюкырада шөп дайындайтын станция құрылып, жұмыс атқарды. Ал 1929-1930 жж. 40-тан аса ұсақ ауылшаруашылық кооперациялары мен аралас ұсақ серіктестіктер құрылды. Бұлардан 1938 жылға дейін 30-дай ұсақ артельдер ұйымдастырылып, оларды техникамен қамтитын екі МТС болды. 1928 ж. Катон-Қарағай ауданында ұжымдастыру 1 наурызда басталып, қазанға дейін 22 ұжымдық шаруашылық: 3 коммуна, 3 ауылшаруашылық артель және 16 ТОЗ құрылып үлгерілді. Оған 234 отбасы біріктірілді. Олардың қарамағында 785 га егістік жер және 2105 бас әртүрлі түліктер болды. 1929 жылдың 5-9 ақпанында Катон-Қарағай жұмысшы, шаруалар мен қызыл армияшылар депутаттар кеңестерінің I съезі болып өтті. 1929 жылдың аяғында ұжымдық шаруашылықтар саны 37-ге жетті. Оның ішінде: 4 коммуна, 45 шаруашылық, 2 артель (23 шаруашылық), жерді бірлесе өңдеу ұйымдары болды. Жалпы 476 шаруашылық ұжымдастырылып, онда 2325 адам болды. Аудандық атқару комитетінің құжаттарында, тек 18 ұжымшардың аты аталады. Ең ірі ұжымшар 19 шаруашылықты, 82 адамды біріктірген «Колонист», ал ең кішісі 5 үйді (31 адам) біріктірген «Восход» ұжымшарлары болды. 1929-1930 жж. аудан ұжымшарларының 13113 га егіс далалары, 5271 маралы болған. Оның ішінде, екі кеңшарда 1250, ауыл шаруашылығы артельдерінде 800, жеке шаруашылықтарда 3220; жылқы 4193, мүйізді ірі қара 37507, ешкі мен қой 22626, шошқа 2587; әртүрлі құстар 71799, 1548 омартада 15491 ара шелегі болды. Бұл жерде атап өтер бір жай, бұрынғы жылдармен салыстырғанда, аудандағы мал саны 15%-ға кеміп кетті. Аудан 1929 ж. астық дайындауда, мемлекетке жоспардағы 8070 т. орнына, 10230 т. астық өткізді. 1931 жылға дейін ауданда ұжымшарлар ұйымдастыру жағдайы өте нашар болды. Ұжымдық шаруашылықтар мен артельдерінің тәжірибесі аз, жұмыс күшін және кірісті дұрыс пайдалана алмады. 1931 жылдың 1 қаңтарынан бастап, ауданда 6 коммуна, 33 жер өңдеу бірлестігі және 30 ауылшаруашылық артельдері құрылып, оған 3464 шаруашылық бірікті. Сол кездегі Шыңғыстай және Катон-Қарағай аудандарының 10209 үйі қамтылды [12]. 1930 жылдардың орта шенінде Катон-Қарағай ауданында ұжымдастыру аяқталды. Аудандағы 5907 отбасының 3650-і ұжымшарға кірді. Ұжымшарлардың ең ірісі «Горный скотовод» 225 үйлі, ең кішісі Қабырғада 63 үй еді [13]. Катон-Қарағай ауданының

Еңбек ауылының тұрғыны Д. Нұршин ұжымдастыру кезіндегі аштық, елдің қоныс аударуы жайлы: «1932 жылдың басында халықты ес-ақылынан айырып, алдын аштан қатырып, тігерге тұяқ қалдырмай малымызды айдап әкетті. Қуғын-сүргінге тап болған жағдайда, Қытай ауып кеткендер болды. Аштықтан елді алдымен аман сақтап қалған Алтайдың таутекесі мен арқар, елігі мен қояны болды. Бұқтырманың балығы, жуа да бойға нәр берді, танапта өсетін итқонақ пен қара сұлыны қорек еттік. Застава орналасқан жердегі жолдан өткенде, көзім үлкен шұңқырға түсетін, иттер, аңдар қопарып тастаған ба, маңында адамның бас-сүйегі, қаңқалар, қол-аяқ жіліктері жайрап жататын. Аттан түсіп көмуге, әлі де жүрек дауамай, сондай сорақылықты да көрдік», – деп еске алған [14].

Кеңестік жүйенің жаппай ауыл шаруашылығын ұжымдастыру науқанына байланысты, жергілікті халықтың наразылығын олардың жаппай қоныс аууы үрдісінен көруге болады. Облыстағы ұжымдастыруға қарсылық, көршілес Қытайға қоныс аудару арқылы білдірілді. Қазақ АКСР-інің Халық Комиссарлар Кеңесінің, жасырын Қытайға көшуші бай-кулак шаруашылықтарымен күрес және ескерту шаралары жөніндегі қаулысына орай, 1928 ж. 30 мамырда Зайсаннан Қытайға қоныс аударуға әрекет жасаған 40 отбасының біразы ұсталып, шекаралық белдеуден 100 шақырымға қоныс аудартылды. Сол сияқты, Зайсаннан ұжымдастыру жылдарында, қазақтардың көшуіне төмендегі сандар дәлел бола алады. 1929-1930 жж. барлығы 2853 отбасы, 51621 бас малымен шекарадан өтсе, Тарбағатай ауданында 1930 ж. 157 отбасы, мал-мүлкімен; 1931 ж. 455 отбасы 2541 адам көшіп, 1204 мал басы әкетілген. 1931 жылдың басында Күршім ауданында 433 отбасы Қытай асса, осы жылдың соңына қарай 121 шаруашылық, 200 бас малымен кеткен. Ал 1930-1931 жж. Большенарым ауданынан 220 шаруашылық Қытайға қоныс аударған. Жалпы осы жылдары, 5439 отбасы 27195 адамның шетелге қоныс аударғанына көз жеткізуге болады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Шаяхметов М. Өткен күннің өткелдері / М. Шаяхметов. – Алматы: Айкос, 1999. – Б. 4.
2. Қозыбаев М. Ақтаңдақтар ақиқаты / М. Қозыбаев. – Алматы, 1992. – Б. 209.
3. Омарбеков Т. 20-30 жылдардағы Қазақстан қасіреті. – Алматы: Санат, 1997. – Б. 245.
4. Қойгелдиев М. Тарих тағлымы не дейді? / М. Қойгелдиев, Т. Омарбеков – Алматы. – 1993. – Б. 8, 120.
5. Назарбаев Н.Ә. Қалың елім қазағым, қайран жұртым / Құрастырғандар Қ. Әлімқұлов, С. Балғабаев, М. Қасымбеков, Қ. Найманбаев. – Алматы, 1992. – Б. 133.
6. ҚРОММ. – 350-қор. – 1-тізбек. – 123-іс. – 21-парақ.
7. Джагфаров Н.Р. 20-30-ые годы: Реалии. Перспективы. Итог. / Н.Р. Джагфаров // Қайнар университетінің хабаршысы. – 2001. – 4. – 33-б.
8. Мухамедина Ш. Конфискация байских хозяйств в Казахстане / Ш. Мухамедина // Вопросы истории. – 2002. – 4. – С. 140, 471.
9. ШҚОММ. – 3-қор. – 1-тізбек. – 27-іс. – 15-парақ.
10. ШҚОММ. – 3-қор. – 1-тізбек. – 31-іс. – 43-парақ.

11. ШҚОММ. – 3-қор. – 3-тізбек. – 11-іс. – 22-парақ.
12. Буш Л. Берік сеніммен (Катон-Қарағай ауданын коллективтендіру тарихынан) / Л. Буш, В. Шуваев // Арай. – 1978. – 12 қаңтар. – 4 б.
13. Шуваев В. Біздің ауданымызға жарты ғасыр / В. Шуваев // Арай. – 1978. – 17 қаңтар. – 4 б.
14. Кінәбаев Д. Көненің көзі / Д. Кінәбаев // Арай. – 1991. – 20 сәуір. – 4 б.

REFERENCES

1. Shajahmetov M., *Otken kunnin otkelderi. Almaty, Ajkos, 1999, 4 (in Kaz).*
2. Qozybaev M., *Aqtandaqtar aqiqaty. Almaty, 1992, 209 (in Kaz).*
3. Omarbekov T., *20, 30 zhyldarda Qazaqstan qasireti. Almaty, Sanat, 1997, 245 (in Kaz).*
4. Qojgeldiev M., Omarbekov T., *Tarih taqlymy ne dejdi. Almaty. 1993, 8, 120 (in Kaz).*
5. Nazarbaev N.A., *Qalyn elim qazaqym, qajran zhurтым. Qurastyrqandar Q. Alimqulov, S. Balqabaev, M. Qasymbekov, Q. Najmanbaev. Almaty, 1992, 133 (in Kaz).*
6. *QROMM, 350 qor. Itizbek, 123 is., 21 paraq (in Kaz).*
7. Dzhagfarov N.R., *20, 30 ye gody, Realii. Perspektivy. Itog. N.R.Dzhagfarov. Qajnar universitetinin habarshysy, 2001, 4, 33 (in Kaz).*
8. Muhamedina Sh., *Konfiskacija bajskih hozjajstv v Kazahstane. Voprosy istorii. 2002, 4, 140, 471 (in Kaz).*
9. *ShҚОММ, 3 қор, 1 тизбек. 27 is., 5 paraq (in Kaz).*
10. *ShQОММ. 3 qor, 1 tizbek, 31 is., 43 paraq (in Kaz).*
11. *ShQОММ. 3 qor, 3 tizbek, 11 is., 22 paraq (in Kaz).*
12. Bush L, Shuvaev V., *Berik senimmen Katon Qarazaj audanyn kollektivtendiru tarihyнан. Araj, 1978, 12 qantar, 4 (in Kaz).*
13. Shuvaev V., *Bizdin audanymyzqa zharty qasyr. Araj, 1978, 17 qantar, 4 (in Kaz).*
14. Kinabaev D., *Konenin kozi. Araj, 1991, 20 sauir, 4 (in Kaz).*

УДК 321.01(574)

А.Т. ЖИРЕНОВА

Восточно-Казахстанский государственный университет имени С. Аманжолова,
г. Усть-Каменогорск, Казахстан

**ПРОБЛЕМА ВЛИЯНИЯ КУЛЬТУРЫ МАССМЕДИА НА ИНСТИТУТЫ
ДЕМОКРАТИИ В ИНФОРМАЦИОННОМ (СЕТЕВОМ) ОБЩЕСТВЕ**

В статье поднята проблема современного информационного общества, в котором происходят глубокие социальные изменения, обусловленные формированием новой культуры массмедиа. В условиях информационного общества коммуникации становятся инструментом конструирования новой модели политической медиареальности, что вызывает значимые последствия во всей сфере политического управления и демократизации общества.

Ключевые слова: информационное общество, медиакультура, массмедиа, медиатизация.